

5

ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ИДЕНТИТЕТ
HISTORY, CULTURE, IDENTITY
ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ИДЕНТИЧНОСТЬ:
Свеска 5 СОЦИОЛОГИЈА И ПРАВО

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Тематски зборник међународног значаја
ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ИДЕНТИТЕТ
СОЦИОЛОГИЈА И ПРАВО
Свеска 5

Thematic Collection of Papers
of International Significance
HISTORY, CULTURE, IDENTITY
SOCIOLOGY AND LAW
Volume 5

Международный тематический сборник
ИСТОРИЈА, КУЛТУРА,
ИДЕНТИЧНОСТЬ
СОЦИОЛОГИЈА И ПРАВО
Выпуск 5

Косовска Митровица, 2025

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ / UNIVERSITY OF PRIŠTINA /
УНИВЕРЗИТЕТ В ПРИШТИНЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ / FACULTY OF PHILOSOPHY /
ФИЛОСОФСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Тематски зборник међународног значаја
ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ИДЕНТИТЕТ
СОЦИОЛОГИЈА И ПРАВО
Свеска 5

Thematic Collection of Papers of International Significance
HISTORY, CULTURE, IDENTITY
SOCIOLOGY AND LAW
Volume 5

Международный тематический сборник
ИСТОРИЯ, КУЛЬТУРА, ИДЕНТИЧНОСТЬ
СОЦИОЛОГИЯ И ПРАВО
Выпуск 5

Косовска Митровица / Kosovska Mitrovica / Косовска-Митровица

2025

Тематски зборник међународног значаја
ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ИДЕНТИТЕТ
Thematic Collection of Papers of International Significance
HISTORY, CULTURE, IDENTITY
Международный тематический сборник
ИСТОРИЯ, КУЛЬТУРА, ИДЕНТИЧНОСТЬ

СОЦИОЛОГИЈА И ПРАВО: Свеска 5
SOCIOLOGY AND LAW: Volume 5
СОЦИОЛОГИЈА И ПРАВО: Выпуск 5

Издавач

Филозофски факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици

За издавача

Проф. др Звездан Арсић

Главни и одговорни уредник издавачке делатности

Проф. др Звездан Арсић

Главни и одговорни уредници Тематској зборника међународној значаја

Проф. др Игор Ђурић

Проф. др Александра Костић Тмушић

Проф. др Драгана Станојевић

Проф. др Снежана Зечевић

Уредници свеске

Проф. др Владимир Боранијашевић

Проф. др Оливера Марковић Савић

Проф. др Зоран Недељковић

Рецензенти

Проф. др Милош Ковачевић, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Проф. др Златко Павловић, Филозофски факултет Пале Универзитета у
Источном Сарајеву

Проф. др Славко Петаковић, Филолошки факултет Универзитета у Београду

Секретари редакције

Проф. др Снежана Зечевић
Милица Марјановић, асистент
Јелена Јовановић, асистент

Лектура и коректура

Др Душан Стефановић, лектор (српски)
Нина Миљковић, асистент (енглески)
Сузана Стојковић, виши лектор (руски)
Јелена Јовановић, асистент (руски)

Дизајн корица

Сања Станковић

На корицама

Слика Надежде Петровић „Косовски божури – Грачаница” (1913)
Народни музеј у Београду (инв. бр. 476)

Слој

Јасмина Живковић

Тираж

300

Штампа

Graficolor, Краљево

ISBN 978-86-6349-215-8

Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици Одлуком бр. 1506 од 7. 10. 2025. прихватило је позитивне рецензије овог Тематског зборника међународног значаја и одобрило његово штампање.

Ово истраживање у оквиру Тематског зборника међународног значаја подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-136/2025-03/200184).

Чланци се објављују и дистрибуирају у складу са лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Радови објављени у овом зборнику се не хонораришу. Оцене изнете у чланцима лични су ставови аутора засновани на њиховим истраживањима и не изражавају мишљење Уређивачког одбора нити установе у којој су аутори запослени.

Садржај

СОЦИОЛОГИЈА

- 9 Шуваковић Урош
„Хоћеш ли и даље да будеш Србин?” Или о изградњи
колективног националног идентитета на основу
историјског ревизионизма и стигматизације
- 33 Анђелковић Немања, Радовановић Ђорђе
Образовање и национални идентитет – добри
и лоши примери из образовне праксе
- 59 Анђелковић Петар
Национални идентитет и контратрадиција
у духу комуниста и мондијалиста
- 83 Базић Јован, Секулић Бојана
Реконструкције националног идентитета у Југославији
- 101 Вукосављевић Павловић Валентина
Утицај националне културе на начин управљања у
приватним и јавним предузећима на локалном нивоу
- 115 Јелић Сретен, Поповић Марија
Институције за културу као чиниоци развоја руралних подручја
- 133 Лунић Томислав, Пенезић Слободан
Пут Македонске православне цркве од раскола
до јединства – историјат и рефлексije
- 155 Марјановић Милица
Друштвени идентитет породица несталих и
киднапованих лица кроз призму друштвене стигме

- 169 Марковић Савић Оливера
Томас Хобс о друштвеним неједнакостима
- 187 Милошевић Шошо Биљана
Категорије културе и идентитета
у часопису *Социолошки годишњак*
- 205 Миљковић Слободан
Демографска слика Рома у Косовској Каменици
- 233 Милић Ратко
Питање миграција у Новом Пазару, Тутину и
Сјеници осамдесетих година XX века
- 259 Митровић Љубиша, Величковић Дуња
Однос историје, културе и идентитета у контексту
савремених процеса транзиције и глобализације
- 275 Недељковић Зоран, Семенов Андреј
Дијалектика послушности и непослушности
у међуљудским односима
- 291 Стојић Гордана
Мода, групна припадност и индивидуализам
у теорији Георга Зимела
- 311 Шмигић Јована
Отпори према родно осетљивом језику у култури Србије
- 323 Шуљагић Сања
Улога рударства у развоју српског идентитета
у Старој Србији

ПРАВО

- 345 Боранијашевић Владимир
Сиромашко право и право на бесплатно
заступање у парничном поступку XX века
- 363 Зрнић Дијана
Владика Платон Бањалучки и Високи Дечани
- 387 Миловановић Анатолиј
Тенденциозне операције са циљем ревизије историје –
смањивање броја жртава у комплексу логора Јасеновац
- 405 Mitrović Aleksandra
Sociological-Legal Aspect of Preserving Heritage
and Memory – Our Lady of Ljeviš
- 423 Челић Душко, Грујић Здравко
Значај високог образовања за очување националног
идентитета на простору АП Косово и Метохија

Социолоџија

СОЦИОЛОИЈА

ПРАВО

Немања П. АНЂЕЛКОВИЋ¹

Млекарска школа са домом ученика „Др Обрен Пејић“
Пирот (Србија)

Ђорђе Д. РАДОВАНОВИЋ²

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Косовска Митровица (Србија)

Образовање и национални идентитет – добри и лоши примери из образовне праксе

Сажетак. Историјска самосвест основа је националног идентитета. Упознавањем своје историје народ постаје самосвојан и сабира се око идеје која постаје његова водиља кроз време – кроз прошлост, садашњост и будућност. Упознајући своју историју, прихватајући је као своју народи постају свесни себе. Без историјске свести нема народа, упозорава Хосе Ортега. Једна од кључних улога образовања, од самог његовог настанка па до данас, била је изградња и чување националног идентитета – „извор смисла и искуства народа” (Кастелс). Национално образовање испољава се и огледа у начину понашања и начину живота сваке нације и оно обухвата елементе социјалног и културног наслеђа и представља основу опстанка сваког друштва. Зато, образовни садржаји у наставним плановима треба да пруже сазнање о настанку и развоју нације, њеној култури и традицији, њеној самобитности, али и њеном доприносу развоју цивилизације којој припада. Одсуство ових садржаја из образовних програма

---

¹ anemanja87@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-2968-252X>

² djordje.radovanovic@pr.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-8266-4219>

доводи до слабљења националне свести, а то значи и слабљење свести о самобитности припадника нације и до националне дезоријентисаности припадника те нације. Друштвене промене, посебно оне које се дешавају у условима глобализације и појаве „фрагментације идентитета” рефлектују се и на образовање. У „умреженом друштву” када се припадност одређеној нацији и националном идентитету релативизује образовне политике могу на двојак начин да приступе преношењу баштине и формирању идентитета: тако што ће активно, са другим факторима, доприносити очувању датог идентитета или тако што ће се одрећи те мисије и дати допринос разградњи датог и формирању новог идентитета. Намера овог рада огледа се у идеји да се путем анализе одређених наставних планова и програма од 1990. године до данас, у којима су највише заступљени национални садржаји, укаже на примере који у позитивном смислу утичу на развој националног идентитета али и на неке примере, који то нису.

Кључне речи: образовање; национални идентитет; историјска самосвест; српско друштво; наставни планови и програми.

Увод

Вредносни систем и вредносне орјентације мењају се кроз време. Друштва у транзицији, као што је и српско друштво, принуђена су да редефинишу своје развојне стратегије и прилагођавају се глобализацијским процесима. Друштвене промене које се дешавају у равни друштва рефлектују се и на образовање, у том смислу образовне реформе појављују се као показатељ идеолошког наметања „пожељног” оквира њиховог домета у остваривању потреба и интереса човека у тим друштвима. Према томе, може се закључити да се образовање не може одвојити од политике, односно да држава креира образовну политику путем које усмерава образовање у жељеном правцу. Наравно, процес реформи у образовном систему увек актуелизује питања очувања националног идентитета присутног у васпитнообразовној пракси. Савремено српско друштво пролази кроз фазу модернизације, у којој га са једне стране заплускују таласи глобализације, а с друге јавља тежња да одржи и очува своје аутентичне вредности. Стога, посебно важно питање овог рада јесте како у реформама образовања повезати наслеђе са модерношћу, како повезати националну традицију са концептом грађанског друштва и његових моралних вредности? Како очувати своје сопство, национални идентитет у условима глобализације и појаве „фрагментације идентитета”? У условима када се припадност одређеној нацији и националном идентитету релативизује образовне политике могу на двојак начин да приступе

преношењу баштине и формирању идентитета: тако што ће активно, са другим факторима, доприносити очувању датог идентитета или тако што ће се одрећи те мисије и давати допринос разградњи датог и формирању новог идентитета.

Национални идентитети и особености српској националној идентитету

Дефинисање човека као индивидуе (Ја) и заједнице у којој живи (Ми) представља једно од најдубље анализираних и највише поларизујућих тема у историји човековог постојања. Питање идентитета не своди се само на питање „ко сам Ја” или „ко смо Ми”, већ има основу у најдубљем метафизичком питању, што је основ свих промишљања и трагања за смислом живота – „шта је Човек”, а пренето на шири план „шта је Народ”? Потрага за идентитетом увек је и потреба за одређивањем свог места у свету у ком се битише. Идентитет подразумева да јединка поседује самосвест о својим специфичним карактеристикама, при чему та свест није нешто што је њој унапред дато, већ се она стиче кроз социјалне и културне процесе. То значи да је идентитет у овом смислу својствен једино самосвесним, дакле људским бићима која имају потребу за идентификовањем, односно разликовањем или поистовећивањем. Социолошки приступ идентитету инсистира на значењима колективног идентитета са којима се појединци идентификују и којима дају приоритет у односу на друга значења. Идентитет је увек процес у коме се појединац прихватањем одређеног погледа на свет, система вредности и пожељних модела понашања, поистовећује са друштвеним групама (од породице, па све до човечанства). Колективни идентитет омогућава да „ја” постане део неког „ми”, где се „ми” испољава као слој, генерација, нација, партија, професија, регион итд. Управо зато Смит поистовећивање са ширим структурама потенцира као кључни осећај у формирању колективних идентитета „осећање националног идентитета представља моћно средство за одређивање и лоцирање појединачних „ја” у свету кроз призму колективне личности и њене особене културе” (1998, стр. 34). У том поистовећивању, односно када индивидуум постаје део нечега, то може учинити на два крајње различита начина: тако што ће очувати своје сопство или тако што ће се утопити у шире структуре губећи самосвојност, посебност, слободу. Ово исто важи и за колективни (посебно национални) идентитет. Начин укључивања колективног индивидуума (националног) у тзв. шире структуре (наднационалне) може, такође, да се одвија на два начина: очувањем сопствене различитости или њеног потпуног губљења. Дакле, идентитети се мењају и стално претварају у нешто ново. Имајући у виду ове компоненте

Смит даје дефиницију која је у савременој научној литератури једна од најчешће помињаних: „национални идентитет и нација представљају сложене конструкте сачињене од више узајамно повезаних компонената – етничке, културне, територијалне, економске и правно-политичке” (1998, стр. 32).

Најчешће се као чиниоци националног идентитета наводе: заједничка сећања (историја), религија, митови, обичаји, вредносни систем, језик, етничко порекло, заједничка територија, итд. Све су ово елементи који конституишу национални идентитет али и нацију, међутим, кључно је схватити да нација није само историјска категорија, феномен историјског процеса, већ „ноумен” – самосвојна, једнака сама себи. Заједничка сећања, односно историја, представљају један од кључних чиниоца националног идентитета. Сећањем људи и народи граде свој идентитет. Историјска самосвест основа је националног идентитета, јер упознавањем своје историје народ постаје самосвојан и сабира се око идеје која постаје његова водиља кроз време – кроз прошлост, садашњост и будућност. Овде је реч првенствено о почетку, односно како народ види свој почетак. Упознајући своју историју, прихватајући је као своју народи постају свесни себе. Без историјске свести нема народа, упозорава Хосе Ортега, и на питање шта значи бити један народ? дају следећи одговор: „моћи данас наставити своје јуче не одричући се зато сутрашњег живота, моћи постојати у правој садашњости, јер је садашњост само представа прошлости и будућности, место у којем прошло и будуће заиста постоје” (1988, стр. 30). Дакле, идентитет и историја су у узајамној нераскидивој вези, те се борба за идентитет увек јавља као и борба за историју, али и обрнуто, борба за историју, за своје место у историјској породици народа, уједно је и борба за идентитет тог народа. Историјско памћење, гради се и развија предањем, које је и треба да буде непрекидно и путем којег се у садашњости одсликава прошлост и започиње будућност, зато се борба за очување сопственог идентитета и сопствене нације појављује као борба за одбрану историјског памћења.

Већина теоретичара бавећи се питањем српске нације и српског националног идентитета сматра да су српску нацију кроз историју обликовали више фактора од којих су кључни: светосавље и СПЦ, Косовски мит и Косовски завет, српски језик (ћирилица), српска државност. Свакако, не умањујући значај других чиниоца, два су пресудна: Светосавље и Косовски мит. Једну од кључних улога за стварање српског националног идентитета и српске нације одиграло је светосавље – „православље српског стила и искуства” (Владика Николај), које је на основу те духовности остварило јединство државе, цркве и народа. Две личности су у томе имале кључну улогу Стефан Немања, који је, како наглашава Ђоровић, српску државу створио физички, а Свети Сава интелектуално: „Расцепкане српске државе гложиле би се и сатирале међусобно и даље, да их није сјединила енергична воља Немањина; али да

није било Савина рада, оне би се опет, после нестанка Немањина, вратиле у стари вртлог и бориле се до новог Немање и тако даље” (1921, стр. 23). Делом Светога Саве јеванђељска духовност идентификовала се са народом и судбински одредила историју српског народа кроз векове. Савиним радом Немањина творевина добила је обједињавајућу моралну силу и постала органска заједница. Оном што је Немања створио, Сава је удахнуо душу. Свети Сава је „први схватио да се трајна народна држава не ствара само оружјем, него и заједничким идеалима. Заједница културног и политичког осећања у народу, то је креч и цемент који држи народну зграду; без тога се држава руши као свака сувомеђина” (Бодрожић, 2015 стр. 47).³ Српски народ захваљујући Светом Сави прихватио је хришћанство као универзалну религију али и формирао један свој особен, национални доживљај Бога.

За трајно утемељење светосавског предања у свет и душу српског народа посебно је значајни догађаји везани за Косовску битку. Као што хришћанство не би било могуће без Христовог страдања, сличну паралелу налазимо и код Лазаревог страдања. Прихвативши светосавље као морални путоказ кнез Лазар свесно бира жртву претпостављајући небеско царство над земаљским. Српски народ никад није изгубио веру у своју будућност, сматра Радован Самарцић, јер „будућност је увек замишљао и остварио као продужење својих историјских предања. Косово је било најактивније и најимпресивније животно језгро таквог опредељења” (1989, стр. 7). Косову је то најзначајније место у српској свести обезбедила битка између српске и турске војске. Захваљујући светосавским вредностима које су се дубоко укорениле у душу српског народа, кнез Лазар, није подлегао уценама, изабрао је пут Христов пут жртве и небеског царства. Иако о самој бици, посебно о исходу постоје различите тврдње, на предању о свесној жртви народ је створио мит који је постао морални императив и тиме изградио историјску самосвест. Косовски завет играо је битну улогу, може се рећи и најважнију улогу у српској историји и српском трајању. Најпре тај мит који је брижно стваран и чуван омогућио је опстанак српског народа у вишевековном ропству. Многи, посебно страни аутори омаловажавају Косовски мит код Срба и истичу да је нерационално и мазохистички прослављати свој највећи пораз. Може се закључити да је Косовски мит, највећи и најзначајнији српски мит који представља „камен међаш” у историји и традицији српског народа. Он је, како је познато, био и остао симбол српског јунаштва али и пострадања, опредељења за „царство небеско”. Зато, како истиче Р. Лукић, „Косовски

³ На ову чињеницу посебно указује Ђуро Бодрожић, који истиче да је Сава у потпуности био свестан да државног јединства нема без јединства у вери, и да за стварање државе није довољна физичка сила, већ је потребна и интелектуална снага. Шире у Бодрожић, 2015, стр. 46–47

завет постао је вертикала српске историје, јер Срби нису заборавили да су изгнани из земље која је била ризница свега најдрагоценијег што су створили у историји [...] ослобођење Косова и Метохије, 1912. године, било је за Србе, повратак у силом узету постојбину” (1991, стр. 12). Идентитет, а посебно национални, пре свега заснива се на слободи, слободи избора, сваки спољни притисак, војни, политички, економски, културни, за промену идентитета, јесте отворено или прикривено поробљавање (окупација), а пристајање на тај притисак значи губитак идентитета, односно национално самопорицање.

Образовање и национални идентитет

У најширем смислу образовање се схвата као процес самообразовања и формирања сопственог погледа на свет и чини основу васпитања, јер је стицање знања услов усвајања вредности, стварања навика, умења и развоја сазнајних способности. У начелу образовање би се могло одредити као начин остваривања људских могућности. Под образовањем се, у ужем значењу овог појма, подразумева процес усвајања знања, изграђивања вештина и навика, као и развој способности, затим усвајање система вредности и правила понашања. Стога јасно је да образовање у себи садржи како индивидуалну социјалну димензију. Смисао образовања, у којем год систему да се остварује, начелно је увек исти и он се огледа у намери да се појединац, члан друштва учини способним за самосталан лични и нормалан социјални живот. Односно, да се оспособи за самостално деловање у заједници, ужој и широј и да постане друштвено корисни члан заједнице. Према томе, када се говори о образовању, увек је његов циљ формирање човека у складу са неким идеалом, који та друштвена заједница жели да развија. Као део друштвеног система, образовање је повезано са друштвеним вредностима и друштвеним нормама, конкретне друштвене заједнице. Због тога појам образовања увек претпоставља и одговор на питање у ком правцу треба усмерити образовање и које циљеве оно треба да оствари. Из тог разлога, као и свако важно подручје друштвеног живота, и образовање је слика друштва и оно што се у њему дешава у великој мери говори о том друштву. Образовање, односно преношење знања, представља најверније огледало праваца развоја људског друштва, па је током развоја друштва значајно еволуирало – и организационо и садржајно. Од својих зачетака систем образовања има више друштвених функција, од којих се посебно могу издвојити две: 1) социјализација деце; 2) улога у развоју друштва. Образовање се руководи одређеним идеалима и у том смислу образовање без идеала је само себи највећи непријатељ. Образовање је процес између друштва и појединца и оно социјализацијом и колективним нормама које преноси

ствара основу за обликовање идентитета, колективних и индивидуалних. У том смислу, Јован Базић истиче да је образовање „истовремено и процес учења и усвајања заједничког културног обрасца, односно система вредности и правила понашања, чиме човек обликује свој културни идентитет и оспособљава се за преузимање одређених друштвених улога” (2012, стр. 17).образовање, дакле, преноси вредности и културне обрасце који могу представљати основу за формирање културног идентитета.

Постсоцијалистичка Србија и реформе образовања

Након пада берлинског зида свет је ушао у нову фазу „развоја”. Еуфорично је проглашен „смрт социјализма” и „крај историје” а бивше социјалистичке земље кренуле су путем транзиције у „светлу будућност”. Једна од основних карактеристика посматраног периода, у временском интервалу који траје три деценије, јесте серија распада држава у којима су Срби живели. Распад је почео доношењем Устава РС 1990. године, након урушавања СФРЈ, наставио се распадом СРЈ, текао је кроз распад ДЗ СЦГ, а настављен је и присилним оцепљењем Косова и Метохије из састава Србије. Друштвени потреси, посебно распад државе, утичу на све аспекте друштвеног живота јер доводе до промена у систему друштвених вредности и културних тековина, као и преиспитивање националног идентитета. Друштвени потреси утичу и на систем образовања, јер се доводи у питање цела вертикала система образовања која је пре тога постојала. Питање националног идентитета посебно се актуелизује у периодима наглих и брзих друштвених промена, када појединци или друштво „у бекству од несигурности, прибегавају преиспитивању свог идентитета или трагају за новим, односно реконструкцији националног идентитета” (Базић, 2011, стр. 337).

Овај период (1990. до 2024), може се условно поделити на три периода, први: од 1. јануара 1990. до 5. октобра 2000. године; други: од 6. октобра 2000. до 8. новембра 2006 године; и трећа етапа: од 2006. до данас. У време кризе и раздијања Југославије крајем 80-их година, изнова долази до нове реконструкције српског националног идентитета, када се постепено напушта југословенство уз истовремену борбу за обнову српског националног идентитета и суверенитета.⁴ Посебно је то дошло до изражаја са обележавања шестоте годишњице Косовске битке (1989). Обнова српског националног

⁴ У предвечерје обележавања 100. годишњице Великог рата у Србији је спроведено истраживање које је показало да 56% испитаника није знало тачну годину почетка рата (Kolaković i Trailović 2016, стр. 265).

идентитета започета је и одвијала се путем уважавања традиционалних вредности и истицање ранијих националних обележја и заборављених празника. Посебно светосавске академије, паљења бадњака на трговима за Божић, прославом Српске православне нове године и сл. Такође, изнова долази до оживљавања многих митова и легенди, сећање на националне хероје и славне битке предјугословенског периода уз масовно публиковање литература са националним темама.⁵

У складу са новим идеолошким опредељењем у овом периоду, општи циљеви у образовању иду у два правца. Са једне стране у намери да се поштује и негује сопствени српски језик, традиција и култура српског народа и националних мањина, а са друге стране, у циљу укључивања у међународне структуре развијање интеркултуралности. Анализа правилника који су усвојени у овом периоду,⁶ показује још један општи циљ који се поставља у примарном образовању у новонасталој заједници, а то је намера „демарксизације” и „детитоизације” школског система. „Детитоизација” се огледала у уклањању Титових фотографија из уџбеника, изостављања песама о другу Титу, НОБ-у из наставних планова и програма српскохрватског језика који је преименован у српски. Разматрајући промене у сфери образовања посебно измене законских и подзаконских аката 1990. и 1991. године у овом периоду Урош Шубаковић истиче да је у образовној политици Србије извршена „демарксизација” и „детитоизација” школског система, и у том смислу поставља питање. Да ли се ово може назвати деидеологизацијом? Његов одговор је следећи: „Нама се чини да је један теоријски правац (марксистички) и идеолошки дискурс (специфично код нас – титоистички и југословенски самоуправни-социјалистички) постепено замењиван другим и различитим теоријским дискурсима, свакако немарксистичким, који своје утемељење имају у капиталистичком друштву” (2019, стр. 946).

Анализа наставних планова и програма, за први циклус примарног образовања показује је да у посматраним предметима највећим делом доминирају садржаји који имају национална обележја, који су израз српске традиције и

---

⁵ Различите су оцене и вредновање културног обрасца који се формира деведесетих година. Док је за неке то несумњив покушај повратка Србије својој традицији, поједини аутори називају новокомпонованом турбо-фолк културом, коју објашњавају као „форму постјугословенске популарне културе настале надахнуте последицама дезинтеграције заједничке државе” (Simeunović Vajić, 2015, стр. 66).

⁶ Пажња наше анализе усмерена је на следеће обавезне и изборне наставне предмете: Српски језик, Свет око нас (први и други разред), Природа и друштво (трећи и четврти разред), Ликовна култура, Музичка култура и изборних Верска настава, Народна традиција и Матерњи језик са елементима националне културе. Свакако највише садржаја који се односе на национални идентитет, налазе се у наставном предмету Српски језик који се у овом периоду још звао српскохрватски.

који снажно утичу на формирање српског националног идентитета. Може се закључити да предвиђени садржаји знатно доприносе развијању осећаја поноса и поштовања према својој држави, државним институцијама и националним симболима, чиме снажно делују на позитиван развој националног идентитета. Највећим делом реч је о садржајима који су везани за српски културни простор, за српску културну баштину и који за ученике имају велики значај за формирање националног идентитета. Дакле, без обзира што се у идеолошком контексту, у коме се стварају претпоставке за нову идеологију која се наметала земљама у транзицији, у образовном систему у новонасталој држави, најпре Савезне Републике Југославије, потом Државне заједнице Србије и Црне Горе, највећим делом доминирају садржаји који доприносе формирању и јачању националног идентитета.

Други период, који је предмет анализе у овом раду, обухвата временски период од 2000. године, када је дошло до промене политичке власти у Србији, који је трајао до 2006. године, када долази до разлаза Србије и Црне Горе. О догађајима који су се десили у Србији, када су започеле тзв. револуционарне промене постоје различита виђења. За једне је то „демократска револуција” за друге државни удар. Оно што се са сигурношћу може закључити јесте да, након тог догађаја, долази до промена у Србији које су имале утицаја на све сфере друштвеног живота. Политичке снаге и групације крајем ХХ века, на таласу либералне идеологије и „борбе за демократију”, октобра 2000. године преузеле су власт и започеле радикалне промене у свим областима друштвеног живота па и у образовању. Нова доминантна идеологија која се наметала водила је и ка промени друштвеног циља образовања, који се од „квалитативно елитистичког” све више кретао ка „класно елитистичком” моделу образовања, о чему је посебно писао Слободан Антонић. „Образовање се трансформише од система који, између осталог, производи одговорну националну елиту, као и модернизацијски квалификовану вишу средњу и средњу класу, у систем обуке и социјализације „помоћног становништва” у оквиру светскосистемске поделе рада (реч је о становништву које обавља само рутинске, полуквалификоване и услужне послове). Главни домаћи актер такве реформе образовања у Србији је овдашња компрадурска интелегенција” (2011, стр. 5).

Анализа идеолошког контекста реформи образовања које су уследиле након октобарског преврата јасно показује две полазне опште идеолошке претпоставке које су красиле образовне реформе у овом периоду: тврдње реформатора да претходни образовни систем није био добар; да српско друштво само није довољно способно да спроведе реформе образовања и стога је потребна помоћ из иностранства. Најпре, како би се оправдале радикалне реформе, било је потребно, да се образовно наслеђе у Србији прикаже као потпуни промашај и као нешто што треба одбацивати и кренути

изнова. Потврда ове констатације, може се видети између осталог и у прогласу који је упутила Влада Републике Србије (Проглас Министарства просвете, Политика, 12. март 2001) професорима, ђацима и родитељима. У прогласу се најпре тврди да је претходна власт „довела земљу на саму ивицу пропасти, а просвету на најниже гране”. Тврдило се, такође, да је школство „потпуно уништено, а деци повређено једно од основних права – право на школовање и образовање”. Друго, нова власт снажно је промовисала идеју да је Србији потребна помоћ са стране. Србија сама није довољно способна, те стога реформе образовања треба спровести у складу са европским стандардима и уз њихову помоћ. Наравно, како су реформе финансиране и иностраним донацијама и кредитима, јасно су се видели и страни утицаји у самим реформама. Да није реч о процесу који подразумева спонтаност, већ о пројекту који означава дуг, континуирани, споља организован са наметнутим циљевима, указује и Аврамовић који ову појаву с правом повезује са залагањем овдашњег Хелсиншког одбора за људска права у вези са потребом „денацификације Србије”. „Било је потребно на Србију и Србе свалити сву кривицу за збивања деведесетих година XX века и истовремено радити на замени дотадашње друштвене елите новом, с другачијом свешћу, а за то је основно оруђе – школа. У изградњи таквог, новог, „денацификованог” грађанског друштва, „образовању (и медијима) припада кључна улога” (Аврамовић, 2004, стр. 185).

Анализа друштвено-историјског и идеолошког контекста српског друштва у овом периоду показује да се просвета поново изузетно политизује и углавном се промене у оквиру ње дешавају под патрионатом Запада. У периоду од 2000. године па до 2006. године образовање је било изложено непрестаним реформама, посебно је то био случај са основним образовањем и васпитањем. Суштина тих реформи огледа се у намери прилагођавања нашег образовања неолибералном концепту друштвених реформи и образовним системима земаља Европске уније. Међутим, када се анализирају садржаји у наставним предметима који су препоручују Наставним плановима и програмима, а који су предмет истраживања овог рада долази се до закључка да и даље већим делом доминирају садржаји са националним обележјима. Према томе, долази се до закључка да у Наставним плановима и програмима за први циклус примарног образовања доминирају садржаји који имају идентитетска обележја. Пажљива анализа докумената, пре свега правилника који су у посматраном периоду усвајани, показује јасну намеру и жељу да се из садржаја наставних предмета и за други циклус примарног образовања потискују дела која имају изразит национални призив. Дакле, без обзира на снажну промоцију нове идеолошке матрице, у свим сферама друштвеног живота, па и у примарном образовању, анализа садржаја у наставним плановима и програмима за овај период, показује да и даље у највећој мери ти садржаји представљају израз

српске националне баштине и самим ти позитивно су утицали на изградњу националног идентитета код ученика.

Након исхода референдума у Републици Црној Гори, одржаног 21. маја 2006. године и разлаза са Црном Гором, Србија је наставила даље као самостална држава. Проблеми везани за јужну српску покрајину Косово и Метохију још су више продубљивани, што је и резултирало (уз свестрану помоћ међународне заједнице, посебно већине земаља ЕУ) једностраним проглашењем независности Косова. Србија је и даље трпела притиске и уцене од стране Запада, али је и одлучно промовисала, стратешки циљ „Европа нема алтернативу”. Анализирајући овај период (2006–2020), када је реч о образовању, може се закључити да утицај на образовање у Србији највећим делом имају људи из тзв. невладиног сектора. Просвета је потпуно политизована тако да на делу имамо недемократски начин одлучивања о кадровима и свим другим елементима образовног система. Оцена, о реформама и реформисању образовања у овом периоду, на коју указује Милан Узелац, која је у извесној мери радикална и која је врло упозоравајућа, можда на најбољи начин одсликава те реформе: „Може се рећи реформе су успешно завршене и да је задатак постављен пред њихове поборнике испуњен у потпуности, изнад свих окупаторских очекивања. Око нас остао је пепео, понегде још тиња недогорело знање преведено у привид, и све су рећи они који верују да је могуће успостављање малих оаза знања каквих је било у средњем веку, а о чему је пророчки писао још почетком осамдесетих година Умберто Еко у свом изузетно луцидном футуристичком сценарију Средњи век је већ почео” (2019, стр. 86). Ову оцену потврђује и анализа циљева и задатака који су препоручени у Програмима који су усвајани у овом периоду. Тако рецимо у низу општих циљева који се наводе само се у једном потенцира „развијање свести о државној и националној припадности, неговање српске традиције и културе, као и традиције и културе националних мањина” (НП, 2006).⁷ Сви остали циљеви и задаци наставе усмерени су на развој грађанског друштва и индивидуалног развоја ученика.⁸

⁷ Слично је и у осталим Закономима о образовању који су усвојени у овом периоду. И у ЗОСОВ, 2009. од 16 циљева који се истичу само се један (14) односи на колективне вредности, и то националног културног идентитета српског народа. Међутим, забрињава чињеница да се у поменутом Закону не истичу вредности патриотизма које су кључне за развој националног идентитета. Такође, и у ЗОСОВ из 2019. само један (16) односи се на развијање националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа.

⁸ Како би размотрили однос глобалних и националних историјских догађаја у настави Природе и друштва, аутори Банђур и Благданић спровели су анализу садржаја уџбеника за природу и друштво са посебним фокусом на три национална историјска

Анализа националних садржаја основног образовања у периоду (2006. до данас) упућује на неколико основних закључака, који у основи афирмишу поменуте вредносне оријентације. Прво, општи циљеви и задаци наставних предмета који су анализирани Српски језик, Природа и друштво, Музичко и Ликовно васпитање, Грађанско васпитање, Верска настава и Чувари традиције конципирани су у складу са општим циљевима васпитања и образовања у Републици Србији, која је утемељена на новом идеолошком матрицом неолибералном и грађанском. Дакле, општи циљеви који се наводе у духу су образовних промена на нивоу европских интеграционих процеса. Структура и обим садржаја анализираних наставних предмета, који представљају темељ за даљу „васпитну надградњу”, у већој или мањој мери, прилагођени су истакнутим циљевима и задацима наставе. Међутим, када се погледају препоручени садржаји анализираних, по свом обиму и структури, више су примерени васпитању у духу националног идентитета. Претежна заступљеност садржаја из националне културе и историје у наведеним предметима не умањује њихов значај и могућност за формирање европског идентитета указујући на место појединих догађаја и дела у контексту укупних европских и цивилизацијских достигнућа.

Актуелне реформске промене у друштву од 1990. до данас оставиле су трага на систем васпитања и образовања. Анализирајући образовне реформе у овом периоду долази се до закључка да се оне, посебно након 2000. године, воде под надзором и патронатом Запада, самим тим као основни циљ тих реформи потенцира се денацификација српског друштва. Највише је то изражено и може се видети у промоцији Грађанског васпитања. У овом наставном предмету, који је у већој мери, као изборни предмет заступљен у образовном програму примарног образовања, углавном се промовишу садржаји туђи нашем менталитету и потребама, како по садржајима, тако и по циљевима и начинима њиховог остваривања. Образовање је вековима било пут и начин самоунапређења друштва, али само онда када је било у служби узвишених вредности, а не подређено ефермерним циљевима. Образовање је у Србији вековима имало за циљ не само професионалну оријентацију него и откривање свести људског лица. Нова идеологија неолибералног

догађаја Србије – Косовска битка, Први и Други светски рат. Спроведена анализа показала је да основни текст и сликовни елементи у анализираним уџбеницима за Природу и друштво нису довољно у функцији разумевања односа глобалних и националних историјских догађаја. Утврђено је да се систем историјских појмова доминантно гради путем следа историјских догађаја, што може довести до тога да ученици схвате разлоге историјских промена искључиво као функцију протока времена. У тумачењу добијених резултата аутори истичу да „концепција историјских садржаја у наставном програму за природу и друштво вероватно је у великој мери утицала на описана решења аутора уџбеника” (Bandur i Blagđanić, 2014, стр. 818).

школства, на принципу слободног тржишта, донела је школе – продавце образовних услуга, и ђаке – потрошаче, који, лишени било каквог развијања самосталности, креативности и критичког размишљања, лако усвајају један нови систем вредности, потпуно супротан од оног вредносног система који је вековима обликовао школство у Србији.

Образовање и национални идентитети – још живни и неживни примери из образовне праксе

Српски језик и народна књижевност посебно су важни за национални идентитет. Српска народна књижевност је богата ризница мудрости живота. Њене поруке и поуке су свевременске, уткане у биће српског човека кроз богато животно искуство. Епске народне песме непресушан су извор етичких и естетичких вредности. У српској народној књижевности доминира херојска слика о народу који се вековима борио за слободу, за симбол опстанка човека и народа. Уз дугу историјску традицију и богато историјско искуство, уз митове и легенде, српском народу епска књижевност је одувек била једино сигурно духовно уточиште. Духовна вертикала српског народа остварила се кроз народну књижевност и оставила неизбрисиву нит пониклу у прошлости која осветљава пут ка будућности. Српска епика до Косова и од Косова постаје средиште народне књижевности, централно место које инспирише књижевнике и које се темама и мотивима увршћује у токове савремене књижевности. Вечита инспирација, мит о Косову, незаобилазан је у историји српске књижевности. Обрадом историјских тема из прошлости уз објашњење ученици имају прилику да уче о народу коме припадају, његовом животу у прошлости, што је значајно за формирање и очување идентитета појединца и нације. У наставним програмима препоручују се и епске песме преткосовског циклуса, као што је народна песма Свети Сава, у којој Сава објашњава значај изградње задужбина манастира, то се управо у овим временима отимања територија посебно показује важним. Народне песме Женидба Душанова шаље снажну поруку о храбрости и јунаштву и посебно важну поруку „Тешко свуда своме без својега“! Народни песник у шаљивој народној причи говори о мудрости Ере, обичног сељака који је надмудрио агу и његову жену, чиме песник шаље поруку да и тешким условима, у ропству, не сме да се клоне духом, да постоји излаз а то је мудрост и да оптимизам треба да краси човека у свим временима.

Према томе, јасно се може видети да се у задацима, а потом и у садржајима који су прописани у наставним предметима, истиче потреба неговања вредности патриотизма и љубави према културном наслеђу народа и народности Југославије. Посебно је важно истицање слободарске традиције, која

је један од стубова националног идентитета српског и црногорског народа, и потребе да се она негује.⁹ Посебно је важно и позитивно за национални идентитет што се у наставним плановима за српски језик, и свим разредима препоручују дела која је народна мудрост стварала и која су се с колено на колено преносила са генерације на генерацију, вековима су градили српски идентитет и од ванредног је значаја да су у што већој мери заступљена у образовању нових младих генерација. У наставним плановима налазе се познати српски писци за децу, чија дела такође изражавају дух српског стваралаштва, нпр. Јован Јовановић Змај – *Сћара бака*, Драган Лукић – *Шта је ошац*, Бранко Радичевић – *Мој дечак*, Бранко Ћопић – *Мачак ошћинао у хајдуке*, Душан Радовић – *Крокодил* и др. Другу групу чине родољубива дела познатих српских писаца у којима се као у песми Домовина исказује љубав према домовини која није само територија већ све оно што нас чини то што јесмо: „домовина – то су сви наши снови”. Ту је песма „Кадињача” о српском страдању за отаџбину и слободу када се слобода брани по сваку цену. Наставни план за овај наставни предмет предвиђа и приче о српским јунацима који су храброшћу попут Хајдук Вељка, или памећу попут Николе Тесле српско име славом обележили. У трећој групи налазе се неколико народних прича шаљивих и мудрих, попут Турци и чобанче у којој је сналажљиво и отресито чобанче, шаљивим али паметним одговорима посрамило Турке. Слична је и прича о девојци која је цара надмудрила. Прича о томе како и обични сиромашни људи, девојке, могу бити паметнији од богатих и моћних. Поруче заступљене у овим делима деци показују да је мудрост јача од снаге и моћи: „ум царује снага кладе ваља”. Нема дилеме да већина дела која се препоручују Наставним планом снажно подстичу љубав према српској културној баштини, да су сва значајна за развој свести о националном идентитету, а посебно се ту издваја народна епска песма Марко Краљевић и бег Костадин. Јован Јовановић Змај посебно је писао песме за

⁹ Овде треба додати и недавно објављену књига „Кошаре – нови косовски бој” намењена деци од осам и више година. Ова књига још није ушла као обавезна у образовни систем а требало би из посебно два разлога. Најпре, она је изузетно је важна посебно у време кад се будућим наставницима и професорима историје намећу „хашка историја” и аутошовинизам, а у њој су јунаци ратова деведесетих за слободу српског народа, међу њима и јунаци са Кошара То је био херојски отпор једног малог народа без иједног савезника и да смо бранили свој народ у свим крајевима где је живео. Други разлог, лежи у чињеници да се историја, нажалост понавља, тако да смо после Првог светског рата имали ситуацију да су многи јунаци просили по улицама и да су јако тешко живели. И после битака на Кошарама и на Паштрику, имамо ситуацију да су ти људи остављени од свих, да су разочарани а неки од њих имају посттравматски стресни синдром. Књигу је написао историчар Милан Бојић, илустровао Владимир Крстић Лаци, а издавач и уредник књиге је Александар Миљевић из куће „Добродетељ”

децу са снажним порукама којим се утиче на правилан развој личности, где посебно доминира, љубав према деци. Генерације српске деце у песмама које је испевао Змај, имали су могућност да уче о томе шта је љубав према свом народу, али и љубав према доброту и истини. Наставним планом предвиђена су низ дела познатих српских аутора писана за најмлађе попут: Гроздана Олујић – *Избор бајки*, Душан Радовић – *Избор из поезије и прозе за децу*, Исидора Секулић – *Позно јесење јујиро*, Бранислав Црнчевић – *Босоноги и небо*, Душан Радовић – *Плави зеи*, Јован Јовановић Змај – *Алија* и др. Ту су и народне приповетке, од којих можемо издвојити *Бидерче*, која тематски говори о жељи за породом, која подстиче моћ љубави, храброст и упорност. Крепао котао, шаљива народна прича о људским врлинама и манама али и мудрости обичних људи. Медвед, свиња и лисица, народна прича о животињама које имају особине људи попут марљивости, правичности, досетљивости али и неправичности. Препоручени аутори својим делима уписали су се трајно у српску књижевну баштину, стога и имају велики значај за формирање националног идентитета ученика. Не постоји дилема да Змајева песма Светли гробови има антологијску вредност за српску духовну баштину. Симболичним насловом Светли гробови, Змај шаље поруку да појединачни гробови постају део јединствене слике вечности „Све ј’ гробље, ал’ је и колевка!”, каже песник. Дакле, гробови наших предака, свих страдалника у име народ, осветљавају вечност, будућим генерацијама. Гробови који светле шаљу поруку да је трајање једног народа у континуитету, у континуитету његове традиције, у култури сећања, у идејама за коју су се борили велики људи, чија дела светле из тих гробова. „Ти гробови нису раке, / већ колевке нових снага”. Разумевањем ових порука ученици развијају осећање припадности народу, традицији, култури коју су стварале претходне генерације.

Свакако се посебно издвајају два која код сваког Србина буде јака патриотска осећања и утичу на његов национални идентитет. То су: *Крвава бајка* и *На Газимесијану*. Песма коју је Десанка Максимовић написала још 1941, када је чула за стравичан злочин у Крагујевцу, никога не оставља равнодушним. Бајке су обично са срећним крајем, овде је реч о крвавој бајци зато што песникиња снажно упозорава на стравичан злочин, који не сме да се заборави и не сме да се понови. *На Газимесијану* је, такође, родољубива песма која има значајних порука за све генерације. То је песма-споменик о страдању српских јунака који се нису двоумили када је требало отаџбину бранити али и порука новим генерацијама, да је отаџбина светиња увек и у свим временима. Поруке ових песама у временима „умреженог идентитета” сметају многима, па је то разлог што су ове две песме најчешће на мети одстрањивања из школских програма и уџбеника. О важности песама Домовина и Моја отаџбина за формирање националног идентитета код ученика,

свакако да не постоји дилема. *Певам њесму* дело је Милице Стојадиновић, која у својим песмама, надахнута националним мотивима и историјским догађајима, исказује велику љубав према својој домовини, због чега је сама себи додала псеудоним Српкиња. Инспирисана најзначајнијим догађајем у српској историји, Косовском боју, и најтрагичнијој жени тога времена Мајци Југовића, ауторка пише о ноћи након боја и стрепњи и тузи мајке јер јој се синови не враћају из боја. Стога и ова песма има ванредни значај за формирање српског идентитета. Анализа наставних планова и програма у основном образовању, у посматраном периоду (1990. до данас) показује да су књижевна дела из националне, посебно народне културне баштине, присутна у образовној пракси, али се стиче и утисак не и у довољној мери имајући у виду какав она имају значај за национални идентитет.

Наставни предмети Познавање природе и друштва касније Историја, такође, имају посебан значај за формирање свести о националном идентитету. Посебно је значајно да је један од задатака и упознавање ученика и неговање љубави према националним симболима (грб, застава, химна). Из овако дефинисаних циљева за ове наставне предмете треба посебно издвојити три битне области које се односе на развој националне свести. Најпре Наставни програм истиче значај упознавање са борбама и жртвама које су претходне генерације поднеле за национално ослобођење. Имајући у виду вечите насртаје туђина на српске земље и огромне жртве које су Срби поднели за одбрану својих територија, значајно је да се нове генерације надахњују идејама љубави и жртве за отаџбину. Чојство и јунаштво су карактерне особине снажно уграђене у српски национални идентитет и у том смислу је значајно да се ученици упознају са овим особинама. Такође, позитивно је што се рано узраста деца упознају са обележјима земље којој припадају како би их заволели, поносили се њима и са њима идентификовали. Деца имају прилику да се упознају са великим подвизима и победама у Првом светском рату, да уче о Церској, Колубарској и Мојковачкој бици. Солунском фронту, о раду на уједињењу Јужних Словена, стварање Краљевине СХС. Такође, о значајним личностима из тог периода о краљу Петру Карађорђевићу, Војводи Степи, Војводи Мишићу и другима. У Програму се налазе и садржаји везани за Други светски рат, Напад Немачке на Југославију 25. и 27. марта, пораз и подела Југославије, терор окупатора. Идеја слободе, која чини један од стубова националног идентитета још једном је потврђена и овом приликом одбацивањем споразума са Хитлером, стога су и ове лекције посебно значајне за формирање националног идентитета. У наставном плану налазе се и садржаји, изузетно битне наставне лекције везане за геноцид над српским, јеврејским и ромским народом (Крагујевац, Краљево, Слободиште – Крушевац, Шабац, Кадињача, Јасеновац). Отпор окупатору: устанци у разним крајевима Југославије, партизански одреди, Ужичка република и

Кадињача. Потом следе лекције које се односе на Ослобођење Југославије, ослобођење Београда. Сремски фронт коначно ослобођење земље, проглашење Федеративне Народне Републике Југославије (НП, 1992). И ове наставне јединице пропраћене су гледањем филмова и читање текстова. Култура сећања један је од најбитнијих фактора за изградњу националног идентитета, Култура сећања није неговање мржње према некоме, већ неговање поштовања према жртвама својих предака који су невинно страдали. Може се закључити да садржаји који су препоручени за наставни предмет Познавање друштва за четврти разред примарног образовања имају изванредан значај за развој и јачање националног идентитета. Оно што посебно треба овом приликом истаћи јесте што овај садржај прати слушање песме, једне са највећим националним набојем, која буди јака национална осећања, Тамо далеко и читање пригодних текстова. Једна о најзначајнијих песама за Србе, створена за време Првог светског рата, која исказује дубоку емотивну љубав Срба за домовином, у којој са нестрпљењем жуде да се врате, је песма Тамо далеко. Та песма и пригодни текстови који је прате свакако да има немерљив значај за развој националне свести код ученика.

Настава музичког образовања и васпитања такође, пружа могућност за развој националне свести. Посебан значај има песма „Тамо далеко”, најпознатија и најчешће извођена песма. Такође, традиционални српски марш, композиција „Марш на Дрину”, коју је компоновао Станислав Бинички у Ваљеву почетком Првог светског рата у част победе српске војске над аустроугарском војском на Церу и команданта Гвозденог пука Миливоја Стојановића. Ова песма постала је симбол храбрости Срба у Првом светском рату, који су, упркос великим губицима у људству, из тог рата изашли као победници. Ту су и дела Мокрањца која, како истиче Биљана Милановић доносе елементе етносимболизма који потичу из света живота, обичаја и осећања анонимних јунака патријархалне заједнице. Свако посебно треба издвојити народне песме „Златидоре”, „Разгранала грана Јоргована”, „Кад су Сремци кренули”, „Роса плете”, „Поранила девојчица”, као и музичке игре за децу „Ја посејам лубенице, у Будиму граду”, „Ој, јело, јелице”, „У ливади”, „Играли јунаци”, „У Ивана господара”, „Ху, ху баба ху”, „У Милице” итд. Због своје васпитне вредности српској духовној музици¹⁰ припада значајно место у основној школи, а она је у значајном мери заступљена у свим разредима основне школе. Овде издвајамо: „Боже мили”, „Божићу, наша радости”

¹⁰ Биљана Мандић, музички педагог, истиче да духовне песме: развијају побожност; уче децу да постану добри људи; развијају њихове врлине; доприносе формирању система вредности; уче децу упорности, истрајности и лакшем остваривању међусобне комуникације; развијају религијска осећања и осећај припадности свом народу (Мандић, 2017, стр. 97).

„Господе, Боже мој”, „Исајија Србин – Алилуја”, „Помози нам, Боже драги”, „Слава во вишњих Богу”, „Станковић Корнелије – Многаја љета”, „Тропар за Божић”, „Тропар Светом Сави”, „Хвала Богу на његову дару”. Посебно, а имајући у виду значај Косовског мита за национални идентитет Срба, треба истаћи значај композиције „Величаније Светом цару Лазару”. Поменути композиција ученицима говори о једној од најзначајнијих личности у српској историји, утемељивачу косовског завета, који је један од стубова српског националног идентитета. Анализа наставних програма, за овај наставни предмет показује да се у њему препоручују низ композиција за слушање, које су од посебног националног значаја. Један од најпознатијих ансамбла, који посебно на репертоару има музику старе Србије, средњовековне Србије је ансамбл Ренесанс, који је основан далеке 1969. године, и који на један препознатљив али и разумљив начин ученицима плиближава сјај и величину средњовековне Србије. На њиховом репертоару налазе се бројне народне песме попут: „Путничке мелодије сковраха”, „Садила мома крај море лојзе”, „Маријо дели, бела кумријо”, „Соко бира где ће наћи мира” и др. Ансамбл Руковет, поред бројних народних кола и игара које обрађује, попут „Жирино коло Јабучица” (Барања), „Кад те видим на сокаку”, „Коло из Стига”, „Копачура виноград” и др.), на репертоару има и значајне композиције посвећене цару Лазару и царици Милицы – „Заспала ми царица Милица”, „Песме верне љубе цара Лазара”, као и „Густа ми магла паднала”, „Банатски заплет”, „Банатско коло”, „Бећарац”, „Влајна коло”, „Девих” Драгослав Балканци и њихови музички корени – избор, Дугић Бора – „Чаробна фрула” (избор), „Жирино коло Јабучица” (Барања), „Кад те видим на сокаку”, „Коло из Стига”, „Копачура виноград”, „Креће се лађа француска”, и др. Према томе, јасно се може закључити да ова дела из српске традиције имају велики значај за правилно формирање националног идентитета ученика. Све ове композиције, као израз народног стваралаштва красе културну баштину и граде национални идентитет, али свакако посебно треба истаћи композицију „Кад су Сремци кренули”.

Верска настава и народна традиција такође садрже низ важних идентитетских садржаја. Идентитетске садржаје, такође, у одређеној мери можемо срести и у наставин предметима ликовна култура, као и географија.

Кад је реч о негативним примерима посматрајући реформе образовања у Србији, посебно након 5. октобра 2000. Слободан Антонић сматра да је можемо „сликовито представити као транзицију из система који производи одговорну националну елиту, као и модернизацијски квалификовану средњу класу, у систем обуке и социјализације „помоћног становништва” – које је планирано да обавља само рутинске, полуквалификоване и услужне послове за центар светског капиталистичког систем” (2024, стр. 5). Потискивање националних садржаја, из појединих наставних предмета, довело је до велике

полемике и оштрог реаговање просветне јавности. Посебно је, изазвао покушај, избацивања, од стране креатора наставног програма, песама Десанке Максимовић „Тражим помиловање” и „Крваве бајке”. „Крвава бајка”, подсећа на страшан злочин који су управо Немци починили. Слично је и са збирком „Тражим помиловање”, где песникиња наступа изразито родољубиво, води дијалог са Душановим Закоником и српском средњовековном културом. Овај период карактерише и притисак ЛГБТ лобија да се у наставним програмима промовише право на различитост у погледу сексуалне оријентације. У име права овог дела популације, захтева се измена уџбеника најеминентнијих научника да би се, чак *post-mortem*, њихови научни ставови усагласили са садашњим ставовима ЛГБТ лобија. „Системски се доводе у питање не само вредносни образци по којима су генерације социјализоване, већ и непоредиве научне чињенице. То је атак идеологије на науку најширих размера” (Џуваковић, 2018, стр. 199).

У складу са новом идеологијом, која се спроводи долази до снажног покушају денационализације српског друштва која се спроводи и путем образовања. На то указује и Срђан Шљукић који анализирајући Нацрт стратегије развоја образовања у Србији до 2030. примећује да се: „у Стратегији на великом броју места говори о националним мањинама и рањивим групама и о потреби њихове интеграције у образовни систем, док се израз српски национални идентитет уопште не користи у Стратегији, а израз национални идентитет спомиње се само на два места и то када се говори о основном образовању и васпитању – ниједном у одељцима посвећеним средњем и високом образовању” (Шљукић, 2021). У којој мери су реформе образовања које се спровode у Србији послужиле да се из наставних програма избацују национални садржаји показује и анализа читанки од петог до осмог разреда основне школе коју су урадили Оливера Крупез и сарадници: „Најпре је у шестом разреду изостављена Ракићева песма „Наслеђе”, а потом је нестало Ракићевих косовских јунака седмом разреду када је песма „На Газиместану” замењена Симонидом. У последњој реформи нису преживеле ни Симонида ни Грачаница, а са њима ни краљ Милутин, као ни српски цар Душан који је био лирски субјект у песми „О пореклу” Десанке Максимовић. У седмом разреду се током једне деценије два пута изменио избор из Ракићевог циклуса „Са Косова”. Песма „На Газиместану” је најпре замењена Симонидом а онда песмом „Божур” која је рефлексивна, без доминантне националне и историјске димензије” (Бегенишић, 2021). Без обзира на овакав тренд, приметно је, на шта посебно скреће пажњу Антонић, да то не задовољава апетите „грађанске Србије” и да се често износе оцене о томе да је наше школство оптерећено „српским национализмом” (2024, стр. 60–64). Посебно као један од примера како образовање негативно утиче на национални идентитет јесте лекција „Данак у крви” у уџбенику Историје за седми разред (БИГЗ, 2019). У тексту

који описује овај злочин Турака над српским народом, налази се и део који говори о томе да је Данак у крви „омогућавао дечаца да напредују на друштвеној лествици, а они су заузврат били потпуно одани султану. Тако су многи од њих постали чланови важне и утицајне елите (повлашћених слојева у друштву) Османског царства”. И потом на крају ове лекције стоји питање: „Наведите позитивне и негативне стране Данка у крви”. Замислите, у злочину који превазилази људски ум, деца од 13 година би требало да виде нешто добро, позитивно!¹¹

Имајући у виду значај Косова и Косовског завета за национални идентитет Срба постоје више историчара у Србији који, „радећи у корист српске штете” тврде да су Албанци староседеоци на Балкану и да воде порекло од Илира. Навешћемо, овом приликом само један који се може наћи и у уџбенику Историје за шести разред основне школе у издању Завода за уџбенике Београд. Аутор овог уџбеника Раде Михаљчић износи тврдње да након доласка Словена на Балкан дошло је до сукоба са староседеоцима и потом каже „[...] међутим, староседеоци који су живели заједно и чија су насеља груписана у веће групе нису словенизирани. Обичаје, језик, и друга народна обележја сачували су Албанци. Део досељених Словена примио је језик и обичаје Албанаца и стопио се с њима” (Михаљчић, 2009, стр. 27). У сличном духу аутор даље тврди да „Албанци воде порекло од староседелаца на Балканском полуострву, највероватније Илира, романизованих у мањој мери. Са њима су се мешали стари Грци, Словени и други народи...” (Михаљчић, 2009, стр. 27).¹² Такође, ту су и низ других негативних примера на основу којих ученици уче погрешну историју, попут лекције о великом албанском јунаку Скендербегу¹³, о постојању Хрватске државе у десетом

¹¹ Посебно о овом злочину који превазилази људски ум, да деца од 13 година би требало да виде нешто добро, позитивно писала је Јасна Поповић: О „позитивним” странама Данка у крви у уџбенику Историје за седми разред. Из кога, како каже аутор уче сви, или велики број српске деце у узрасту у коме су њихове далеке претке одводили, заувек отимали из родитељског дома и претварали у послушне машине за убијање свог народа. Данас је „тренд” да млади Срби прихвате да је то било „cool”, да је, замислите, Данак у крви био прилика за напредак!. Јасна Поповић: О „позитивним” странама Данка у крви у уџбенику Историје за седми разред, Стање ствари, 30. новембар 2019.

¹² Низ је страних аутора који су на разне начине доказивали да Албанци не воде порекло од Илира. Посебно значајне доказе о томе да Албанци не воде порекло од Илира износи бугарска историчарка Теодора Толева (1968–2011), која је јасно на основу бечких архива доказала да: албанску нацију и државу Беч је створио као својеврсну антидржаву и антинацију; то јест: као нацију и државу, која док постоји, има да буде искључиво против словенског елемента на Балкану.

¹³ Немајући ни један опишљив догађај или личност на којем би засновали свој мит о пореклу Албанци су се „ухватили” за српског витеза и папског генерала Ђурађа Браниловића Кастриотиовића, и прогласили га за свог националног хероја, а његов

веку, о наводном хрватском краљ Томиславу, Хрватска држава у Посавини... Тако се у целој књизи историје, Јасеновац помиње у само једној реченици, без јасног броја жртава. У тематском атласу за предмет Природа и друштво за 4. разред, објављен је наслов „Најстарија српска држава Рашка”. На тој карти из IX века, источно од Рашке је Бугарска, југоисточно Византија, која иначе никад није ни постојала, као што није ни и Хрватска која је приказана са свих осталих страна. Свакако да се овде поставља питање како је то могуће и са којим циљем?

Анализа програмских садржаја у наставним плановима и програмима основног образовања у овом периоду показује да је актуелна реформа послужила да се у њима у значајној мери изостављају наслови у којима се неговала култура сећања на значајне личности и историјске догађаје. То се види на бројним примерима. Анализа нормативних аката јасно показује континуитет намере да се постепено у наставним програмима смањују садржаји посвећени највећем српском просветитељу Светом Сави, који се у осмом разреду уопште и не помиње. Слично је и са Косовским митом. Такође, наставни план из шестог разреда, пред ученике и наставнике ставља дилему да бирају или песму Грачаница Десанке Максимовић или Свети Сава Војислава Илића, тако да ђаци, у зависности шта наставник изабере, остају или без лекције о Светом Сави или без лекције о Грачаници. Када је реч о седмом разреду, препоручен је наслов Свети Сава и ђаво, уместо предања и легенди које сведоче о духовној димензији Светог Саве. Косовски мит раније је био заступљен у свим разредима са више наставних целина. Наставни планови који су у овом периоду усвајани изоставили су овај за национални идентитет посебно важан садржај. Тако да њега нема у петом разреду, у седмом разреду је, на пример, изостављен Бој на Косову Љубомира Симовића. Слична ситуација је и са музичким делима. Дела из српске музичке културне баштине јесу присутна, али не у довољној мери. На то указују поједина истраживања која долазе с до закључка да је „недовољна заступљеност садржаја музичког фолклора српског и других народа, српских патриотских песама, као и српске духовне и уметничке музике” (Павловић и Сарајлић 2018, стр. 181). Очигледно је реформа послужила за систематично потискивање програмских садржаја из домена националне историје, као и за потискивање аутора и дела која подуђују развој националне

породични грб преузели за свој национални симбол. Његово право име данас је готово заборављено, али захваљујући албанској пропаганди, цео свет зна за њега. Име му је Скендербег. Ђурађово српско православно порекло није спорно. Енглески историчар Едвард Гибон је у свом делу *History of the Decline and Fall of the Roman Empire* из 1788. јасно написао да Кастриотићи воде порекло од старог српског братства Браниловића из Зете. Скендербег није једини српски витез којег су се српски историчари олако одрекли, али је најупечатљивији.

свести младих генерација. То се најлакше може препознати на примерима уклањања Косовског мита, на потискивању централних личности српске просвете и културе, у заменама књижевних дела неадекватним насловима и у наметању великог броја страних аутора на штету српских писаца.

Ка закључку

Актуелне реформске промене у друштву од 1990. до данас оставиле су трага на систем васпитања и образовања. Значајне промене у школском контексту усмерене су ка модернизацији наставних планова и програма, иновирању метода и облика наставног рада, осавремењивању школске културе. Промене у систему образовања усаглашене су са законским и програмским документима у којима се промовише модернизација школе и школског рада у циљу усклађивања са европским системима школства, чиме се актуелизује питање потенцијала школа за очување традиције и културног наслеђа. Анализирајући образовне реформе у овом периоду долази се до закључка да се оне, посебно након 2000. године, воде под надзором и патронатом Запада, самим тим као основни циљ тих реформи потенцира се денацификација српског друштва.¹⁴ Највише је то изражено и може се видети у промоцији Грађанског васпитања. У овом наставном предмету, који је у већој мери, као изборни предмет заступљен у образовном програму примарног образовања, углавном се промовишу садржаји туђи нашем менталитету и потребама, како по садржајима, тако и по циљевима и начинима њиховог остваривања. Образовање је вековима било пут и начин самоунапређења друштва, али само онда када је било у служби узвишених вредности, а не подређено ефермерним циљевима. Образовање је у Србији вековима имало за циљ не само професионалну оријентацију него и откривање свести људског лица. Нова идеологија неолибералног школства, на принципу слободног тржишта,

---

¹⁴ За разумевање ове констатације посебно је важна књига Слободана Антонића *Колонијално (анти)образовање: српско школство под улом ајланџизма* (2024). Ова књига нуди критички увид у утицаје које глобализација има на српски образовни систем. Ово дело разматра како међународни стандарди могу довести до ерозије националног идентитета и независности у образовању. Антонић детаљно описује „анти-образовање” као процес где образовни системи губе своју основну функцију – развој мислећих, критичких и културно свесних грађана. Антонић позива на неопходност очувања образовних пракси које јачају национални идентитет и самосталност. Такође, аутор у књизи предлаже конкретне стратегије и наглашава значај активног учешћа у формулисању образовних политика које треба да буду у служби домаћих потреба и циљева, а не само одраз испуњавања захтева који долазе из транснационалних центара.

донела је школе – продавце образовних услуга, и ђаке – потрошаче, који, лишени било каквог развијања самосталности, креативности и критичког размишљања, лако усвајају један нови систем вредности, потпуно супротан од оног вредносног система који је вековима обликовао школство у Србији. Образовање у Србији – а не може се рећи српско образовање!¹⁵ – одавно је посустало пред разним „циљевима”, „исходима”, „стандардима”, „унапређењима”, „ефикасностима”, „компетенцијама”, „евалуацијама” и осталим диктатима Запада.

И на самом крају одговор на питање, које чини срж овог рада: зашто је битно да образовање негује национални идентитет? Најједноставније речено, образовање са националним обележјима спречава асимилацију појединаца у друге туђе културе и прихватање неких других идентитета. Неспорно је да са развојем активног односа према националној баштини треба кренути од најранијег узраста, од предшколских установа, а затим наставити у континуитету на наредним ступњевима школовања. Образовање, посебно основно, један од значајних фактора за преношење традиције и културних вредности млађим генерацијама. Посматрано кроз историјску перспективу, што важи и за овај период који је предмет посматрања овог рада, у примарном образовању, садржаји везани за националну традицију и културу, који су темељ националног идентитета, углавном су чинили саставни део садржаја образовања, односно део курикулума. Улога основног образовања у неговању и развоју националног идентитета у томе је од велике важности. Прихватање и неговање одређених система вредности које нису израз националног бића народа, може дато друштво да уведе у стагнатне па и регресивне облике развоја. Зато, брижљиво чување националног идентитета, а образовање, посебно примарно, у томе има кључну улогу, у глобалном свету има једну од најважнијих улога за опстанак српског народа.

---

¹⁵ Овде наводимо још један пример који се може посматрати и са позитивне и негативне стране. Реч је о књизи Национална читанка за први и други разред названа Ризница. У књизи која је и изванредно илустрована налазе се изузетно важни садржаји битни за национални идентитет, од описа лепе земље Србије, националне химне, описа народних обичаја и сл. Једино што се може поставити питање зашто ова таква важна књига није насловљена Српска национална читанка. Зашто се као и у многим другим случајевима избегава (или неко забрањује) употреба придева српски.

Извори

- Аврамовић, З. (2010). Српско образовање – трчање у месту. Београд: Унија синдиката просветних радника Србије.
- Бегенишић, Љ. (2021). *Sveti Sava i Kosovski boj žrtve reforme: desetkovani istorijski sadržaji u udžbenicima*. <https://standard.rs/2021/04/25/sveti-sava-i-kosovski-boj-zrtve-reforme-desetkovani-istorijski-sadrzaji-u-udzbenicima/>
- НП 2006. *Правилник о изменама правилника о насљавном плану и програму основног образовања и васпитања*. „Сл. гласник РС” – „Просветни гласник”, број 9/06.
- Поповић, Ј. (2019). О „позитивним” странама Данка у крви у уџбенику Историје за седми разред. <https://stanjestvari.com/2019/11/30/jasna-popovic-o-pozitivnim-stranama-danka-u-krvi>
- Проглас Министарства просвете (12. март 2021). Политика.

Литература

- Антонић, С. (2011). *Вишијевска Србија*. Београд: Читоја штампа.
- Антонић, С. (2024). *Колонијално (анти)образовање*. Београд: Catena mundi,
- Базић, Ј. (2011). Национални идентитет у процесу политичке социјализације. *Српска политичка мисао*, 34 (4), 335–354.
- Базић, Ј. (2012). *Друштвени аспекти образовања*. Београд–Лепосавић: Институт за политичке студије – Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић.
- Бодрожич, Ђ. (2015). *Српски идентитет*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Вукадинов, Н. (2002). Правци удара на нашу школу – школа за глобално друштво. У: *Реформа школе – нови покушај обезбрађења наше деце* (стр. 19–28). Краљево: Жички благовесник.
- Лукић, Д. Р. (1991) Обавезна снага правне норме. У: Д. Баста (ур.), *Преображаји идеје права – један век правне филозофије на Правном факултету у Београду* (стр. 1841–1941). Београд: Правни факултет.
- Мандић, Б. (2017). Заступљеност православне духовне музике у наставним садржанима предмета Музичка култура. У: Б. Мандић и Ј. Атанасијевић (ур.), *Српски језик, књижевност, уметност*, књ. III (стр. 93–99). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу.
- Михаљчић, Р. (2009). *Историја*. Београд: Завод за уџбенике.
- Ортега, Х. Г. (1988). *Побуна маса*. Чачак: Градац
- Самарџић, Р. (1989). *Косово и Мейхоџија у српској историји*. Београд: Српска књижевна задруга
- Самарџић, Р. (1989). *Идеје за српску историју*. Београд: Југославија публик.
- Сарајлић, Д. Ц., и Павловић, Б. М. (2017). Садржаји патриотског васпитања у основношколској настави музичке културе: значај и заступљеност. *Теме*, 41 (3), 539–556.
- Толева, Т. (2016). *Ушлицај Аустроугарске империје на стварање албанске нације 1896–1908*. Београд: Филип Вишњић
- Узелац, М. (2019). Питање образовања на прагу новог варварства. У: М. Кулић (ур.), *Национални идентитет и Болоњска конвенција Универзитета* (стр. 84–102). Пале: Филозофски факултет у Источном Сарајеву.

- Шљукић, С. (2021). Улога образовања у обликовању и одржавању националне кохезије. У: С. Шљукић и С. Владушић (ур.), *Нација и образовање* (стр. 321–341). Нови Сад: Матица српска.
- Шуваковић, У. (2019). Неки (друштвени) аспекти образовања у транзиционој Србији. *Социолошки њрепег*, LIII (3), 943–977.
- Avramović, Z. M. (2004). Образовање за грађанско–идеолошко средство транзиције. *Социолошки њрепег*, 38(1–2), 175–187.
- Bandur, V. R. i Blagdanić, S. R. (2014). Odnos globalnih i nacionalnih istorijskih događaja i razvoj istorijskog mišljenja u nastavi prirode i društva. U: V. Milisavljević (ur.), *Nauka i globalizacija* (str. 809–820). Pale: Filozofski fakultet.
- Kolaković, A. i Trailović, D. (2016). Srpska golgota: istorija i kultura sećanja. U: U. Šuvaković (ur.), *Vek srpske golgote*, knj. 3 (1915–2015) (str. 263–281). Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet.
- Simeunović Bajić, N. M. (2015). *Domaće igrane TV serije u jugoslovenskoj i postjugoslovenskoj popularnoj kulturi* (Doctoral dissertation). Fakultet političkih nauka, Beograd.
- Smit, A. D. (1998). *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek – Čigoja štampa.

Nemanja P. ANĐELKOVIĆ¹⁶

Dairy Boarding School “Dr Obren Pejić”
Pirot (Serbia)

Đorđe D. RADOVANOVIĆ¹⁷

University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Philosophy
Kosovska Mitrovica (Serbia)

Education and National Identity – Positive and Negative Examples from Educational Practice

Summary

Historical self-awareness is the basis of national identity. By understanding their history, people gain sovereignty and gather around an idea that becomes their guide through time — past, present and future. By understanding and embracing their history, people become self-aware. José Ortega and Gasset warn that there is no nation without historical consciousness. One of the key roles of education, from the very beginning until today, has been the construction and preservation of national identity — “the source of meaning and experience for the people” (Castels). National education is manifested and reflected in the way of behavior and lifestyle of each nation, including elements of social and cultural heritage, and serving as the foundation for societal survival. Therefore, educational content in the curricula should provide knowledge about the origin and development of the nation, its culture and tradition, its uniqueness, but also its contribution to the

¹⁶ Година рођења: 1987.

¹⁷ Година рођења: 1990.

development of the civilization to which it belongs. The absence of these contents from educational programs leads to a weakened national consciousness, eroding both individual and collective identity and contributing to national disorientation. Social changes, especially those occurring under the conditions of globalization and the emergence of fragmentation of identity, also impact education. In a networked society, where belonging to a certain nation and national identity is relativized, educational policies can approach the transmission of heritage and formation of identity in two ways: by actively, with other factors, contributing to the preservation of a given identity, or by renouncing that mission and contributing to the breakdown and formation of a new identity. The aim of this paper is to analyze specific curricula from 1990 to 2020, which heavily feature national content, to highlight examples that positively influence the development of national identity, as well as some examples that do not.

Keywords: education; national identity; historical self-image; Serbian society; curricula.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316(082)

323.1(=163.41)(082)

34(082)

316.722(082)

ИСТОРИЈА, култура, идентитет : тематски зборник међународног значаја. Св. 5, Социологија и право / [уредници свеске Владимир Боранијашевић, Оливера Марковић Савић, Зоран Недељковић]. – Косовска Митровица : Филозофски факултет Универзитета у Приштини, 2025 (Краљево : Graficolor). – 441 стр. : табеле ; 25 cm

Тираж 300. – Радови на срп.и енгл. језику. – Текст ћир. и лат. – Резимеи на енгл., срп. или рус. језику уз сваки рад. – Библиографија уз сваки рад.

ISBN 978-86-6349-215-8

а) Социологија -- Зборници б) Право -- Зборници в)
Национални идентитет -- Срби -- Зборници

COBISS.SR-ID 176538889